ქართული ენა

ენციკლოპედია

ენციკლოპედია „ქართული ენის“ გამოცემა შესაძლებელი გახდა **თიბისი ბანკისა** და მისი ხელმძღვანელის ბატონ **მამუკა ხაზარაძის** ფინანსური მხარდაჭერით.

ქართული ენციკლოპედიის *ირაკლი აბაშიძის სახელობის* მთავარი სამეცნიერო რედაქცია

არნოლდ ჩიქობავას სახელობის ენათმეცნიერების ინსტიტუტი

საქართველოს
მეცნიერებათა ეროვნული აკადემია

შემდგენელი – იზაბელა ქობალავა

რედაქტორი – გუჩა კვარაცხელია

სარედაქციო კოლეგია – ზურაბ აბაშიძე, ავთანდილ არაბული, შუქია აფრიდონიძე, †გენადი ბურჯულაძე, გიორგი გოგოლაშვილი, ნანა ლოლაძე (პასუხისმგებელი მდივანი), †ზურაბ სარჯველაძე, ავთანდილ საყვარელიძე, ვალერი სილოგავა, მიხეილ ქავთარია.

ენციკლოპედიის ძირითადი სამუშაო ჯგუფი:
ირინე აბაშიძე, ნოდარ გიოშვილი, თამაზ დვალი, მარინე თუშიშვილი, ოთარ ლაბაძე, მთვარისა სილაგაძე, შორენა ანჯაფარიძე, თამარ დოლიძე, მანანა მაკალათია, რუსუდან ფოფხაძე, ნელი ქაფიანიძე.

მხატვრობა – ელენე მაჭავარიანი, შოთა ნიორაძე
ტექ. რედაქტორი – დავით ნიორაძე
კორექტორები – ლეილა საათაშვილი, ნანა მექვაბიშვილი.

კომპიუტერული უზრუნველყოფა:
დაკაბადონება – კარინა ხარაზიშვილი.
ოპერატორები – იზოლდა მოსიძე, ნანა გიორგაძე, ციალა ხითაროვა.

ISBN 978-99928-20-34-6

ბამყრელიძე თამაზ ვალერიანის ძე (დ. 23. X. 1929, ქუთაისი), ენათმეცნიერი, აღმოსავლეთმცოდნე, საზოგადო მოღვაწე, საქართვ. მეცნ. აკადემიის პრეზიდენტი (2005-იდან). საქართვ. მეცნ. აკად. აკადემიკოსი (1974), სსრკ (ამჟამად რუსეთის) მეცნ. აკად. აკადემიკოსი (1984), საქართვ. მეცნ. დამს. მოღვაწე (1979), ამერიკის მეცნ. ნაციონალური აკად. უცხოელი წევრი (2006), ამერიკის ხელოვნებათა და მეცნ. აკად. უცხოელი საპატიო წევრი (1978); ევროპის მეცნ. აკად. („აკადემია ევროპეა") ნამდვ. წევრი (2006), ბრიტანეთის აკად. (1980) და ავსტრიის მეცნ. აკად. (1983) უცხოელი წევრი, საქსოხიის მეცხ. აკად. უცხოელი წევრი (1988); ამერიკის ლინგვისტური საზ-ბის საპატიო წევრი (1971), ევროპის ლინგვისტური საზ-ბის წევრი (1986–87 – პრეზიდენტი), ბონისა (1994) და ჩიკაგოს (1995) უნ-ტების საპატიო დოქტორი. ინდო-გერმ. საზ-ბის (გფრ) საპატიო წევრი (1984), ჟურნ. „ვოპროსი იაზიკოზნანიას" მთ. რედაქტორი (1988–95). დაამთავრა თსუ აღმოსავლეთმცოდნეობის ფაკ-ტის ფილოლ. განყ-ბა სემიტოლოგიის სპეციალობით (1952). სამეცნ.-პედ. მუშაობას ეწევა საქართვ. მეცნ. აკადემიასა (აკად. გ. წერეთლის სახ. აღმოსავლეთმცოდნეობის ინ-ტის დირექტორი 1973–2005, შემდგომ – საპატიო დირექტორი და სამეცნ. საბჭოს თავრე) და თსუ-ში (სტრუქტურული და გამოყენებითი ლინგვისტიკის კათედრის გამგე 1966-იდან, გ. ახვლედიანის სახ. ზოგადი და გამოყენებითი ენათმეცნ. კათედრის გამგე 1998-იდან).

ბ. თანაბარი წარმატებით მოღვაწეობს როგორც თეორიული ენათმეცნიერების, ისე ქართველოლოგიისა და ინდოევროპეისტიკის სფეროებში.

ბ-ის ქართველოლოგიურ ნაშრომთაგან აღსანიშნავია „სიბილანტთა შესატყვისობანი და ქართველურ ენათა უძველესი სტრუქტურის ზოგი საკითხი" (1959). სამეცნ. წრეებში განსაკუთრებული ყურადღება მიიპყრო გ. მაჭავარიანთან ერთად შექმნილმა მონოგრაფიამ „სონანტთა სისტემა და აბლაუტი ქართველურ ენებში" (1965), რ-შიც ახლებურადაა აღდგენილი საერთო-ქართველური ენობრივი სისტემის ძირითადი სტრუქტურული მოდელები (გერმ. თარგმ. 1982). ნაშრომში „წერის ანბანური სისტემა და ძველი ქართული დამწერლობა. ანბანური წერის ტიპოლოგია და წარმომავლობა" (1989, ი. ჯავახიშვილის სახ. პრემია, 1992; ინგლ. ენაზე, აშშ, 1995) ძვ. ქართ. ანბანური დამწერლობის წარმოშობისა და განვითარების საკითხების შესწავლა ემყარება არა „გამოხატულების პლანის" გარეგანი გამოვლინების განხილვას, არამედ „შინაარსის პლანის" უფრო არსებით, შინაგან სტრუქტურულ მონაცემებს. ძვ. სემიტური, ძვ. ბერძნ. და ძვ. ქართ. წერილობითი სისტემების სტრუქტურულ-ტიპოლოგიურმა შეპირისპირებამ გამოავლინა ქართ. დამწერლობის დამოკიდებულება ძვ. ბერძნულ და არა ძვ. სემიტურ სისტემაზე, რ-საც, ჩვეულებრივ, უკავშირებდნენ ძვ. ქართულ ასომთავრულ დამწერლობას. ნაშრომში განხილულია ძვ. ქართული წერის სტრუქტურული მახასიათებლები და გარკვეულია მისი ტიპოლოგიური ადგილი ადრექრისტ. ხანის დამწერლობათა შორის (კოპტური, გოთური, ძვ. სომხური და ძვ. სლავური), რ-ებიც შეიქმნა აღმ.-ქრისტ. კულტ. სამყაროში. განსაკუთრებულია ბ-ის ღვაწლი შედარებითი ინდოევროპეისტიკის დარგში. ხეთური სოლისებრი დამწერლობის წარმოშობისა და ფონემური სისტემის კვლევისას ბ-მ გარკვეულწილად დააზუსტა და შეავსო ფ. დე სოსიურის „სონანტური კოეფიციენტების" კონცეფციის საფუძველზე შექმნილი ე. წ. „ლარინგალური თეორია", რ-იც ეხება ინდოევრ. ხმოვანთა სისტემის ჩამოყალიბებისა და განვითარების ხანგრძლივ და რთულ პროცესს.

ბ-ის მიერ ვ. ივანოვთან ერთად შემუშავებული „გლოტალური თეორია" გვთავაზობს ინდოევრ. თანხმოვანთა სისტემის პრინციპულად ახალ პარადიგმას ინდოევრ. ისტ.-შედარებით ენათმეცნიერებაში (იხ. სტ. *რეკონსტრუქცია*). ეს ჰიპოთეზა არსებითად ცვლის ინდოევრ. ტომთა მიგრაციის ტრად. სურათს. ინდოევროპულ ფუძეენისა და პროტოკულტურის რეკონსტრუქციის მიზნით ჩატარებული ხანგრძლივი კვლევა-ძიება შეჯამებულია ორტომიან ნაშრომში „ინდოევროპული ენა და ინდოევროპელები. ფუძე-ენისა და პროტო-კულტურის რეკონსტრუქცია და ისტორიულ-ტიპოლოგიური ანალიზი" (თბ., 1984, რუს. ენაზე, ვ. ივანოვის თანაავტორობით და რ. იაკობსონის წინასიტყვაობით; ინგლ. ენაზე: ბერლინი–ნიუ-იორკი, 1994–95), ნაშრომს 1988 მიენიჭა ლენინური პრემია. 2003 თსუ-ში გამოიცა ბ-ის ენციკლოპედიური ხასიათის სახელმძღვანელო „თეორიული ენათმეცნიერების კურსი" (თანაავტორებთან ერთად).

ბ-ის გამოკვლევაში „ენობრივი ნიშნის ნებისმიერობის პრობლემისათვის" (1972) მოცემულია ახლებური ინტერპრეტაცია ენობრივი ნიშნის პირობითობისა და ნილს ბორის „დამატებითობის პრინციპის" თვალსაზრისით.

XX ს. 80-იან წწ-ში ბ. იყო უმაღლესი საბჭოს დეპუტატი, სახალხო დეპუტატთა ყრილობების მონაწილე მოსკოვში, სადაც 1989 მკვეთრად კრიტიკული გამოსვლები ჰქონდა 1989 წლის 9 აპრილს თბილისში დატრიალებული ტრაგედიის შესახებ. იყო საქართვ. უზენაესი საბჭოსა და რამდენიმე მოწვევის საქართვ. პარლამენტის წევრი (1990–92; 1990, 2003), საქართვ. პარლამენტის საგარეო ურთიერთობათა კომიტეტის თავ-რე და მუდმივმოქმედი საპარლამენტო დელეგაციების საკოორდ. საბჭოს ხელმძღვანელი.

ბ. არის ჰუმბოლდტის საერთაშ. პრემიის ლაურეატი (გფრ, 1989), ი. ჯავახიშვილის სახ. პრემიის ლაურეატი (თსუ, 1992) დაჯილდოებულია ღირსების ორდენით (1999). 2000 მიენიჭა „თბილისის საპატიო მოქალაქის" წოდება.

თხზ.: (გარდა სტატიაში მოხსენიებულისა): „რჩეული ქართველოლოგიური შრომები (სამეცნიერო შრომების ბიბლიოგრაფიით და გ. კლიმოვის შესავალი წერილით), თბ., 2000; დეზაფრიკატიზაცია სვანურში. „გადაწერის წესები" დიაქრონიულ ფონოლოგიაში, თბ., 1968. Хеттский язык. Ларингальная теория. – «ენათმეცნიერების ინსტიტუტის შრომები (აღმოსავლურ ენათა სერია)», ტ. 3, თბ., 1960; Передвижение согласных в хеттском (неситском) языке. – «Переднеазиатский сборник», М., 1966; The Akkado-Hittite syllabary and the problem of the origin of the Hittite script. – «Archiv Orientální», 1961, Vol. 29,3; Kartvelian and Indo-European: A typology of reconstructed linguistic systems. – «To Honour Roman Jakobson», The Hague, 1967; Anatolian languages and the problem of Indo-European migration to Asia Minor. – «Studies In General and Oriental Liguistics», Presented to Shirô Hattôri, Tokyo, 1970; Selected Writings. Linguistic Sign, Typology, and Language Reconstruction, Innsbruck, 2006 (სამეცნიერო შრომების ბიბლიოგრაფიით და რუდიგერ შმიტის შესავალი წერილით თ. გამყრელიძის შესახებ).

ჯ. გიუნაშვილი. ნ. გიოშვილი.

თ. გამყრელიძე.